

Térey János

TRIANONI HAMLET¹

A *Hamlet* hétfőn ment először az évadban. Jövő héten vendégjártékra megyünk vele Rómába. Utána Athénba és Szentpétervárra, tavasszal Kolozsvárra, és talán-talán a bukaresti Bulandrába is (a román kulturális minisztériumon múlik a döntés). Ha jól számolom, a huszadik előadás ment le idehaza. Vagy imádják vagy sarazzák, de ami a lényeg: egyfolytában utazunk vele. Nem sikerül minden estét ugyanúgy uralnom, de azt az egyet nyugodt szívvel mondhatom, hogy jó vagyok benne. Tavaly meghozta az elismerést, amire mindenki vágyik huszonévesen. Azóta sem romlottam el a *Káli holtak* forgatása közben, sőt: remélem, kicsit föl is értékelődtem.

Fontos, hogy minden előadás előtt legyen másfél órám, amikor egyedül lehetek. Amíg felpörgetem magam és ráhangolódom. (Őt esetből kétszer adatik meg.) Egyébként nem szoktam kifejezetten izgulni, és a szöveget sem felejttem el, sűgóra én még sohasem szorultam. A sorokat a jelmezemmel együtt húzom magamra, ezt sokan irigylik a nehezen tanulók közül, például Brúnó, aki magolni kénytelen. A szöveg ott van szerteszét, a díszletben, a kellékekben, a kollégáim arcán.

Sulyok ötlete elsőre hajmeresztőnek tűnt. Emlékszem, óriási kétségeim voltak, amikor az olvasópróbán megláttam a díszletmakettet a Máttyás-szoborral és a Szent Mihály-templommal. A mi Hamletünk, mondta a rendező, 1918 és 1920 között játszódik Kolozsváron. Az idősebbik Hamlet a régi, úri, Szent István-i Magyarország embere, egy Wesselényi, Bánffy vagy Bethlen. Claudius, akit Gróf alakít, az összmagyarságot rohasztó széthúzást képviseli. A rendezés férfias, erős kezű, uralkodásra alkalmas személynek mutatja be, aki talán csak érdekből vette el a királynét, és titokban a kommunistáknak készíti elő a terepet (szóba áll az őszirózsás forradalommal, és mintha ő lenne a királyság elorzott aranyát dédelgető Kun Béla is). Hamlet konzervatív, egészséges fiatal; hisz a család egységében, az adott szó hatalmá-

1 *Részlet a Káli holtak című regényből*

ban, a barátságban, a szerelemben és Istenben. Eddig nem ismerte sem az egyéni, sem a kollektív veszteség érzését; a keserűséget, de az önállósággal járó felelősséget sem. Nemzete történelmi kiszolgáltatottságáról nem is szólva. Csupán mindezek előérzete legyintette meg. Művelt, európeér és világlátott fiatalember, aki elsőnek látja át, hogy a Monarchiának vége, és Erdély a magyarság számára elvész. Világító, nyugtalan szellemiségével saját társadalmi és családi környezetének silány, hazug viszonyaival is szembekerül. Félfeudális provincia és vérfertő, karneválszerű forgatagban.

Kolozsvár ebben az előadásban az összmagyarságot sújtó veszteség egyik reprezentatív helye. Olyan, mintha az égő Königsberg jelképezné egész Németországot, vagy Lemberg/Lwów a lengyeleket. Nekem külön bejön az a pimasz ötlet, hogy Claudius a saját neve alapján kereszteli a várost Claudiopolisra.

A sírásók a Házsongárdban bukkannak föl, Apáczai Csere oszlopa és Dsida sírja között félúton sompolyogva.

Fortinbras pedig nem norvég, hanem román, nálunk úgy hívják, hogy Fortin Brascu, és katonáival vereti le a díszletbeli barokk palota homlokzatáról a koronás címert. Ügyel rá, hogy ne saját kezűleg; viszont vörös tussal ő maga húzza meg az új határt a háttérben kifüggesztett térképen. Meg sem szólal magyarul, őt Zalán, egy Marosvásárhelyről nemrég áttelepült fiú alakítja. Kosztümös előadás, ám a jelmezek jelzésszerűek, vagyis azért tőlünk csak idézőjelben kapsz zsinóros díszmagyart, darutollat meg századfordulós nagyestélyit, az évszám ellenére sem vagyunk régimódiak. Keménygallér és cylinder a maximum.

Pofon ez az előadás a pántlikás-árvalányhajás magyarkodásnak, mert kifogja a szelet a vitorlájukból: nem lehet többé mondani, hogy az elitista, kísérletező művészsínház nem foglalkozik nemzeti sorsproblémákkal. BTW, a keményvonalas liberalizmust sem bírom. Ne tekintünk senkit sovén gazembernek csak azért, mert szívfájdalommal gondol a dédapja elcsatolt szülőfalujára Kárpátalján. Amitől még a falra mászom: „Csángó mester faragta, ez a mi fétistárgyunk.” Ugyanígy: „A holokausztról szól, tehát csakis remekmű lehet.” Nem mondják ki – nem így mondják –, de viselkedésük arra enged következtetni, hogy észjárásuk éppen ez. Nem azért ünnepelnek valamit, mert jó, hanem mert valamilyen *ügyet* képvisel. Örület. De nem én vagyok az, aki az

ilyen és az ehhez hasonló dögletes sematizmus ellen faltörő kossal harcol. Színész vagyok, és kész.

Én játszom a trianoni *Hamletet*.

Van az előadásban tárcsás telefon, revolver, gramofonlemez, monokli Poloniuson (sétapálca nincs), sírva vigadás, magyar himnusz és operett is bőséggel.

Szóval merésznek látszott, de már a főpróbahéten láttuk, hogy működik.

„Leszögezem – kezdte Sulyok -: a mi legerősebb élményünk ma, Magyarországon az összefogás hiánya. A tragikus megosztottság, amelynek fénytörésében Muhi, Mohács, Világos és Trianon egyaránt isteni büntetésnek tűnik föl. Igaz, hogy aránytalan büntetésnek. És erre mindenki rezonál, az is, akinek legfőbb érdeke a jelen állapotok minél további fönntartása.”

Egy pillanatra fölmerült, hogy mivel a mi Hamlet-figuránk távolról az *Intés az őrzőkhöz* és az *Ember az embertelenségben* Adyját idézi meg, a királyfi csontig rágott nagymonológja helyett is az *Őrzők...*-et mondjam el parlando, a technika segítségével több szólamban megsokszorozva a hangomat. Sulyok majdnem meggondolta, de az a néhány verssor azért maradt; a monológ töredékei közé keverve. Nincs szükségünk a kelleténél is több rámenős utalásra.

„Bár te, Alex, a szőke hajaddal és a száznolcvanöt centiddel úgyis inkább Kosztolányira hasonlítasz – mondta nekem Sulyok az olvasópróbán. – És az ő Szabadkája is elcsatolva.”

„Mégis Csáth Géza halt meg 1919-ben. Pont úgy, mint Ady”, hangsúlyozta az igazgató, aki jelen volt az első próbákon.

„És a jugoszláv határon! Ő is lehet jelkép.”

„Jó, tudom, de ez a határ az előadásban, ez *mindegyik* határ: egyben.”

„Akkor Tabáninak kéne játszania Hamletet – vitatkozott vele Brúnó, és felém villant a szeme. – Az ő hollófekete homlokfürtjével, nem igaz? Neki inkább elhiszem, hogy Ady, mint Alexnek.”

„Hát én immár kit válasszak...”, dúdolta vigyorogva Sulyok.

„Döntöttél?”, kérdezte tőle Gróf az etruszk mosolyával.

„Persze. Régen. Tabáni lesz Horatio.”

„És azt el tudod magyarázni, hogy miért most és miért így mutatjuk be? Trianon századik évfordulója *előtt?*”, szögezte a kérdést a rendezőnek Gróf.

„Mert gyűlölöm az évfordulókat. Mert önmagukban nem mondanak semmit. Meg hát egy dátum azért nem elég kövér indíték egy bemutatóra. Színházban, ugyebár. Na szóval... Azért választottam a *Hamletembe* Trianont, mert itt tudok üres mezőre lépni.”

„Színházi értelemben?”, biggyeszi el a száját Gróf.

„Minden értelemben. Amiről beszélek, az minden magyar családot érint. Nincs Trianon-monopólium. Ez nem a szélsőségesek külön bejáratú témája.”

Az előadást a revizor.hu kritikusa „monumentálisnak” nevezte, a színhaz.net levágta, a *168 Óra* kivégezte, a *Magyar Narancs* egekbe menesztette. Olyasmiket írtak róla, hogy brutális. Dühös. Intenzív. Ami igaz. Ha jók vagyunk, egy pillanatra sem ül le. De itt nem csupán pörgés van. Idézem: „Az intimitás sem hiányzik belőle. Azt a jó fajta kortárs európai színházat láthattuk, amelyik nem tolakszik a mű elé. Nem voltak égő gumiabroncsok a színpadon, se bálás ruhák, se nagy mennyiségű kohósalak. Ismerős kolozsvári díszletek közé költözött be a radikális szokatlanság. Bár fogalmunk sincs, mit értenek majd ebből a méretre szabott produkcióból a középiskolások, akiknek alighanem ez lesz az első *Hamlet*-élményük. De ez legyen kérdés a tanáraik számára.”

Opheliát Livia alakítja, de ez nem volt egyértelmű, szóba került Bányai Nóra, sőt két-három negyedikes egyetemista lány is. Nem, ebbe Nóri nem üti bele az orrát. Az győzött, hogy Livia csodálatosan sokszínű, éppen a bakfis és a koraérett nő határán... Milyen szép ma, pedig nincs jó kedve, nemrég szakítottak a vízilabdázó barátjával, Zsomborral.

Jó, nyilvánvalóan túl korán kaptam meg. Ezt a nőt is, de ezt a szerepet meg aztán főleg. Már az egyetemen is körbelövődöztek hálás szerepekkel, de ennyire még nem talált be semmi. Amikor tényleg megláttam a nevemet a próbatáblán, először azt mondtam: na ne! Minden ízemben remegtem. Hamlet esetében elsősorban a színész számára nincs „üres mező”, ahová léphetne. És nekem általában sem lesz föltétlenül könnyebb attól, ha már az olvasópróbán tudom, ki leszek.

Én alapvetően rendező-centrikus vagyok. Addig nem tudok beljebb menni egy darabba, ameddig nem kapok eleven impulzust. Tökön rúgást akár, mint legutóbb pont Sulyoktól *A salemi boszorkányokban*.

Később, amikor már fölvettem a fonalat, tudok előre, hátra, jobbra, balra menni, csak fontos, hogy indítsanak el, mert különben béna maradok. A tény, hogy az egyetemen betűről betűre végigvettük Tikással az ógörögöket, olyan tüzetesen boncolgatva őket, hogy majdnem a szomszédainkká váltak, most is segít.

„Gyerekek, hallottátok a nagy hírt? Az idő kifícamodott. És nem csak Magyarországon. Alex, egyik reggel arra ébredsz, hogy nagyon egyedül vagy – magyarázta az első próbán Sulyok. – Ilyenkor reggel tettere kész szoktál lenni, ma jártányi erő sincs a tagjaidban. Apádat megölte a gonosz nagybácsid, akinek már a szeme sem áll jól. Anyád egybekelt a szeretőjével. Téged egyfolytában megaláznak mint apád fiát. Megcsömörlöttél mint szerelmes. Rosszul érzed magad a hazádban. A honfitársaid lökdösődnek az utcán, eltiporják egymást a bankban egy előnyösebb sorszámért. Az elit emberei szánalmasan kicsinyesnek, gyávának és hazugnak tűnnek. Sejtéd, máshol is annak tünnének, de te történetesen őket kaptad osztályrészedül. Elfogadod az utált udvarodat, ezt hívjuk szocializációnak. Az ezzel való szembeszegülést pedig antiszociális viselkedésnek, anarchiának avagy infantilizmusnak, nézőponttól függ. Te, fiam, lázadni fogsz. Mert el sem tudjuk képzelni, hogy ez a fiatalember betagozódjon, Claudius örökségére ácsingózzon, ugye, Alex? – pillantott megint rám. – Nem. Te leszel az.”

„Na, most akkor tényleg én leszek?”, álmélkodtam.

„Belőled nagy király válna, hogyha hagynák.”

„Ha-ha-ha”, derült Brúnó.

„Arra gondolj, Alex – folytatta Sulyok a kávészünet után –, honnan indítanád el ezt a szerepet? Biztos nem a sarokból. Úgy, hogy bekucorodsz egy sötét zugba. Nem, nem. Ez frontális támadás minden ellen, amit rühellsz.”

És aztán eljött a nap, amikortól felszabadító lett próbálni.

Hogy mit jelent túpontosnak lenni, azt itt tanultam meg. Összecsiszolódtunk a tömérdek kísérletezésben. És a fölcsillanó megoldásoktól kezdett ragyogni az arcunk. Kialakult egy közös nyelv, és közben megmaradt a kíváncsiság a másik felé, ami nélkül hiába volna minden.

A Füst Milán Színházban mindenkinek állandóan ugrásra készen kell állnia.

Hogy mennyi elvárás rakódott rá, leszarod. Másként nem fog menni. Sulyok fiatal rendezőként, élete első Shakespeare-jében, még Nyíregy-

házán azt találta ki, hogy egy hideg *Hamletet* csinál. Ugyanazzal a csontra húzott, friss szöveggel, mint amellyel mi dolgozunk, üzemi környezetben, Lars von Trier-stílusban játszatta el: büró, öltöny, kosztüm. Számos mozzanat már készen állt a fejében, mielőtt ténylegesen a rendezéshez látott volna. Arvo Pärt zenéje és a zörejek. Azon is sokat agyalt, hogy Hamlet apjának szelleme testi valójában jelen legyen-e egyáltalán. Arra jutott, hogy az öreg Hamlet állandóan legyen jelen, sőt instruálja is a fiát. Gyakori az olyan rendezés, amelyikben, épp ellenkezőleg, az apa csak hallucináció. Van, ahol Claudius megbassza Opheliát is; szóval ezerféle van. Az, hogy nekünk már nem a dán Dogma-filmek levegője a világunk, hanem a HAZA, bármit is jelentsen ez, valamicskét segített. Súlyos, mély, olykor mégis röhögni kell, mondták a barátaim.

Minden elalvás előtt az a kérdés: mit igyekszik kidomborítani a rendeződ éppen teáltalad? Nem csupán a felnőtté válás története, nem a minden zugba bevilágító Hamlet, nem is a szájba rágva megmagyarázó, nem a darabban rejlő humorforrást kiaknázó, nem a kocsmában ötletelős, vad improvizációra építő, nem a vérgőzös bosszúállós, nem a háromszereplős, nem a kövér Hamlet, a durcás, depressziós dagigyegek, nem Viszockij vagy Sir Laurence Olivier Hamletje; de életed Hamletje, az biztos.

Az enyém, mivel aligha lesz nekem több. Akkor is elemi szinten épül belém, ha belebukom. Jó átélni, milyen a vállamon vinni egy egész előadást. Korán kaptam meg, valóban? Ja-ja. Ez is attól függ, honnan nézzük. Van, akinek későn jött volna. „Nyomokban még mindig kölyökképű”, írták rólam. Aki a csinosan vagy csúnyán épített karrierjében egyszer csak szintet lép, s ezt a komoly pillanatot nem tudja kihasználni, helyette hosszú hónapokat veszteget el, az magára vessen, ha elveszíti a fonalat.

Ez az alakítás lett az eddigi pályám aranyfedezete. Ahogy Brúnó szokta mondani, ez csapott pofán. Elemel a földtől, bele tudok menekülni a civil létemből. Innen a céltudatosságom. Lett egy szerepem, amit olthatatlan belső tűz táplál. Hamlet az a miért, amelyik minden hogyant felülmúl.